

DĂRI DE SEAMĂ

(N. A. MAȘCHIN, *Principatul lui August. Origina și esența lui socială*).

Moscova, Academia URSS, 1949, 685 pp., 10 table, 34 ilustr.

În recenzie publicată în *Vestnic drevnei istorii*, 1950, nr. 2, profesorul dela universitatea din Leningrad, S. I. Covalev, spune următoarele despre cartea lui Mașchin: „Dintre lucrările și monografiile mai recente cea mai importantă este marea monografie a lui Mașchin, cel mai însemnat eveniment pe frontul istoric sovietic. Tema însăși, adâncimea prelucrării și volumul monografiei fac din ea o operă proeminentă a științei istorice sovietice” (p. 141). Și mai depărte: „În literatura istorică sovietică nu ne este cunoscută nicio încercare de a prezenta o analiză a dictaturii militare a lui Cezar din punct de vedere al analogiilor cu bonapartismul, pornind dela concepția marxist-leninistă a bonapartismului. Încercarea lui Mașchin este prima și este foarte reușită” (p. 142).

În prefață (pp. 3—6) autorul trece în revistă cîteva probleme metodologice. Cartea nu se adresează numai specialiștilor, ci și marelui public. Ea înfățișează rezultatele cercetărilor proprii împreună cu o sistematică expunere critică a izvoarelor și concluziilor predecesorilor. Tema e foarte controversată, deoarece August a fost judecat în mod foarte diferit după împrejurări, epoci, oameni și clase sociale. Problema nu poate fi soluționată fără studiul cauzelor sociale și fără concepția materialistă a istoriei, deoarece „numai știința sovietică, sprijinită pe metodologia marxist-leninistă poate în mod deplin obiectiv, să abordeze problema principatului. Numai ea

singură este în stare să ridice un punct de vedere istoric valabil în această problemă” (Covalev, p. 141).

Trecerea dela republică la imperiu constituie o temă tot atît de interesantă ca și problema originii Romei sau problema cauzelor căderii imperiului roman. Premisele principatului trebuie căutate în istoria socială a sec. II-I, a evenimentelor de după moartea lui Sulla, dar, mai ales, a războaielor civile care au urmat după constituirea celui de al doilea triumvirat.

În introducerea intitulată „Apariția cezarismului roman” (pp. 7-110) sunt studiate evenimentele petrecute înainte de anul 44: partide, magistraturi extraordinare, începutul activității lui Cezar, primul triumvirat, consulatul lui Cezar, mișcarea lui Clodius și moartea lui, problema principatului lui Pompeius, luptele dintre Pompeius și Cezar, istoriografia din sec. XIX-XX despre activitatea lui Cezar, bazele sociale ale cezarismului roman.

Autorul crede că apogeul democrației sclavagiste romane cade între anii 130—100. Ea se sprijină pe țărănime, însă nu atinge nivelul democratic din anumite orașe grecești din epoca lor de înflorire. Luptele dintre optimați și populari în sec. I oglindesc doar interesele unor grupări în interiorul clasei dominante. Totuși ele rămîn constante și au o bază socială definită. Principatul sprijin al mișcării democratice romane până la anul 100 îl constituie țărănimea, iar după aceea plebea din orașe și

sclavii. Din nefericire, plebei n'au o sursă de existență constantă și nu exercită o muncă productivă, iar sclavii nu sunt liberi și nu se pot aduna la un loc cu ușurință. În interiorul clasei posedante se dau lupte aprigi pentru posturi și interese. Unii folosesc lozinci democratice și atrag pe plebei și pe sclavi pentru a-și atinge propriile lor scopuri egoiste. Iată cum este judecată mișcarea lui Clodius: „Dacă luăm în considerare aspectul radical al lozincilor lui Clodius, noi nu putem susține că mișcarea pe care o conducea el avea un caracter democratic de eliberare. Mai curând ea era o mișcare a păturilor lumpen proletare ale populației orășenești din Roma în condițiile crizei statului roman; scopul era obținerea de îmbunătățiri pe socoteala statului și plasarea în fruntea lui a unor persoane care să aperse interesele păturilor de jos ale populației. În realitate însă nici Clodius nu se considera conducătorul devotat al maselor și nici plebea nu pune nădejdi în consecvența lui. Masele plebee îl simpatizau, dar nu sperau. El a trebuit să organizeze un sistem de detașamente plătite care erau completate uneori cu sclavi. Organizarea acestor detașamente, teroarea — toate acestea erau expresia crizei politice” (p. 35).

Autorul combate teoria lui Eduard Meyer cu privire la principatul lui Pompeius. Nici cartea lui Cicero *De re publica* nu este considerată un pamflet politic în care s'ar recomanda un *princeps* în persoana lui Pompeius. Cicero popularizează teorii răspindite în lumea grecească și rămâne un republican consecvent, respingând cu orice ocazie tendințele monarhiste. El crede că puterea concentrată în mina unui singur om reprezintă o primejdie, indiferent dacă acest om este Cezar sau Pompeius. Cicero își dă seama de criza în care se află societatea romană și anulează doar din punct de vedere teoretic posibilitatea unui compromis între optimați și un conducător unic în condițiile luptelor politice și sociale înăsprite. Acest conducător nu e un „monarh”, ci un „cirmuitor”, „un restaurator al libertății” care acționează în cursul unui timp determinat. Pentru prof. Mașchin lupta dintre Cezar și Pompeius nu este

o luptă pentru democrație, ci pentru putere: „Criza social-politică ducea la înăsprirea luptei sociale și o pune în fața claselor posedante problema dictaturii militare. Alegearea din 49 n'a fost între republică și monarhie, ci între dictatura lui Pompeius și dictatura lui Cezar” (p. 58). Și mai departe: „Cezar a pășit spre monarhie nu pentru că iubea monarhia ca atare, cum pretinde Carcopino, ci pentru că așa o cereau interesele acelor grupe de proprietari de sclavi pe care el se sprijinea” (p. 74).

Autorul trece apoi în revistă diferitele înțelesuri date termenului „cezarism” și caută apoi o definiție științifică pornind dela datele furnizate de clasicii marxism-leninismului. Cu acest prilej sunt cercetate analogiile cu bonapartismul și deosebiri față de acesta. Și cezarismul și bonapartismul sunt rezultatul unor uzurpări; formal par îndreptățite, dar în realitate sunt îndreptate împotriva intereselor populare. Și unul și celălalt oscilează între diferite grupări sau clase sociale. Cezarismul rezultă dintr'o mișcare democratică, fiind „fructul descompunerii democrației sclavagiste romane. Simptomul acestei descompunerii este căderea rolului politic al plebei agrare și creșterea elementelor parazitare în mijlocul populației orășenești. Apariția cezarismului se află în legătură cu schimbarea caracterului armatei romane și cu transformarea ei dintr'o rezervă (miliție) a tuturor cetățenilor într'o armată plătită, vindută șefilor ei și dependentă de ei” (p. 80).

Bonapartismul este condiționat de raporturile de clasă din societatea burgheză (proletariat, burghezie, țărâtime), pe cînd cezarismul nu oferă ceva asemănător. El nu are o politică determinată față de sclavi, clasa fundamentală exploatată și productivă din societatea romană. Cezar se folosește de lozinci democratice, se sprijină pe armată, obține puterea și apoi înăbușă orice luptă de clasă. O mulțime de greutăți și de contradicții își așteapă soluțiile, între altele problema datoriilor, a locuințelor, a pământului, a administrației unui imperiu întins, etc.

Cezarismul apare ca singura formă de stat capabilă în acele împrejurări.

să scoată statul sclavagist roman din impas. Acest stat întins și cu o administrație din ce în ce mai complicată nu mai poate dăinui sub forma veche a statului-oraș și deoarece antichitatea cunoaște numai două forme de stat fundamentale (1. statul-oraș republican, aristocrat sau democraț și 2. monarhia) trecerea rămâne posibilă numai spre monarhie. Cezarismul reprezintă soluția. Dictatura militară combate pe sclavi și sărăcimea liberă, se organizează, își creează un aparat birocratic, își întărește armata și se transformă apoi într-o monarhie care durează mai multe secole.

Partea întâia a cărții (pp. 111-306) se intitulază „Geneza principatului” și înfățișează evenimentele dintr-un an 44 și 31, adică dela asasinarea lui Cezar și pînă la lupta dela Actium.

Ceea ce urmează la Roma este continuarea firească a unui proces început mai înainte. Mișcarea lui Cezar apare democrață numai în formele ei, în fond este consecința căderii și descompunerii democrației romane, care nu mai poate pași pe scenă cu un program politic independent.

Autorul combate părerea răspîndită în știința burgheză că acordarea de pămînt veteranilor nu poate soluționa problema agrară, deoarece veteranii se dovedesc incapabili să facă agricultură, își vind pămînturile și preferă să trăiască la Roma. În realitate, improprietățile veteranilor și colonizările reprezintă o acțiune pozitivă și progresivă, și izvoarele ne arată că proprietatea mică și mijlocie se dezvoltă în acest timp în detrimentul celei mari, care lia, apoi, din nou avînt în sec. I al e. n. Proscripțiile și distribuția de pămînt soldaților sunt măsuri necesare pentru triumviri: prin ele ei își lichidează adversarii, își adună mijloace financiare pentru continuarea luptei și mulțumesc în același timp pe soldați, care manifestă tendinți antiaristocratice și antipluto-cratice.

Cu privire la personalitatea lui Cicero, care a fost și este încă considerată într-un mod atît de opus și de controversat și cu atîta patimă, îlată cum se exprimă N. A. Mașchin: „Prin originea sa Cicero era un *homo novus*; el nu avea legături per-

sonale, de familie sau de inrudire în cercurile aristocratice. El nu era o natură războinică, nu era un comandant în spatele căruia ar fi putut să se adune legiunile. Cicero a fost unul din pușinii oameni din Roma care au obținut succese în primul rînd prin cultura și calitățile lor personale. El era un bărbat foarte cultivat, însă nu un gînditor profund. La începutul carierei sale politice, Cicero a fost apropiat de populari, dar scopul său principal era să pătrundă în rîndurile aristocrației; crezul politic fundamental al lui Cicero era *concordia ordinum* — concordia între stările sociale (prin aceasta Cicero înțelegea, înainte de toate, concilierea aristocrației senatoriale cu ordinul cavalerilor). Această lozincă se întîlnește des atît în operele sale cît și în activitatea sa politică.

Fără îndoială că Cicero n'a fost niciodată un revoluționar, și nici măcar un reformator. În timpul înfloririi sale nu i-au fost străine tendințele egalitare și democratice care adiau din filozofia stoică. Dar, spre sfîrșitul vieții, el s'a apropiat din ce în ce mai mult de cercurile conservatoare și, în ultimii doi ani, a propăgat vederi întîlnite la Romani cu concepții vechi de tipul lui Cato cel Bătrîn.

Cicero a jucat fără îndoială un mare rol în istoria romană, dar el însuși a exagerat acest rol, fiind convins că în anul 63 a salvat republica. Se părea că după ce s'a consolidat puterea lui Cezar, cariera politică a lui Cicero era încheiată. Dar ideile lui Martie i-au îngăduit să ocupe din nou o poziție de primul rang în stat. La sfîrșitul lui 44 și la începutul lui 43 Cicero a jucat un rol mai însemnat decît în anul 63. I se părea că pentru a doua oară salvează statul. Pentru salvarea republicii, adică pentru instaurarea dominației optimaților, Cicero era gata să ajungă la orice compromis. Fără îndoială, un astfel de compromis, nereușit și chiar tragic pentru Cicero, a fost înțelegerea cu tînărul Octavian în anii 44 și 43.

Raporturile lui Cicero față de regimul politic din ultima perioadă a vieții sale au fost pline de duplicitate. Pe de o parte el cherna la luptă împotriva tiraniei lui Antonius, care

călca în picioare libertatea romană, iar pe de alta — de pildă, în epistula adresată lui Plancus — el scria: „Ipse tibi sis senatus („fil tu însuși pentru tine senat”, *Ad fam.* X, 16, 2), vrînd să arate că Plancus își putea hotărî singur poziția în decursul evenimentelor.

Activitatea politică a lui Cicero reprezintă o întreagă pagină în viața politică a Romei, timpul său e perioada cea mai furtunoasă din toată istoria romană. Lui Cicero, care se ridicase cîndva împotriva oamenilor lui Sulla, care a trecut apoi de partea optimaților și și-a schimbat u-neori linia politică, i-a fost sortit să moară pentru republică. Aceasta era răsplata pentru îndrăznețele sale discursuri împotriva lui Antonius, care rămîn poate o mărturie de mîopia politică a unuia din primii oameni politici de profesie din istoria lumii.

Aceasta era răsplata pentru stăpînirea unică a unui demagog (ἐπιμαχητόν μοναρχία, *Bell. civ.* IV, 19), stăpînire pe care, după cuvintele lui Appian, a exercitat-o Cicero pe timpul războiului dela Mutina. Totalizînd activitatea sa, trebuie să spunem că, cu tot drumul sinuos, caracteristic pentru cariera lui Cicero, el a căzut pentru convingerile sale în lupta împotriva uzurpației și a dominației nevoalate a unei clici militare. „Viața lui pestriță, confuză din punct de vedere moral, s'a înfrumusețat și s'a transformat prin forța unui sfîrșit tragic”, (ultima frază citată din *P. I. Vipper, Ocerkii po istorii Rimskoi imperii*, 1923, p. 290).

Din bogăția cărții lui Mașchin ne îngăduim să desprindem numai citeva aspecte mai interesante. Monețele alături de funcția lor de mijloc de plată sunt și un mijloc eficace de propagandă. Ele exprimă programul și sforțările diferitelor grupări politice sau a diferiților activiști. În politica lui Antonius se vede cu toată claritatea oscilarea atît de caracteristică cezarismului între diferitele grupări sociale ale societății sclavagiste, înainte de toate între senatori, veterani și plebe. Și problemele religioase dobîndesc o actualitate politică. Personalitatea Cleopatrei este privită cu simpatie; femeile distinsă și cu educație aleasă care urmărește,

în primul rînd, scopuri politice în interesul familiei și țării ei.

Cu multă competență și claritate este analizată ideologia timpului. Se arată că, în special, literatura este folosită în scopuri politice și reflectă năzuințele clasei posedante. Într'o satiră Varro ia atitudine împotriva primului triumvirat, Catul și Cicero atacă pe Cezar, Vergiliu și Horațiu se pun în serviciul lui Octavian. Autorul respinge teoriile lui Norden, Alföldi, Tarn, Weber cu privire la originea și intențiile eclogiei a patra. El crede că ecloga a apărut sub impulsul propagandei religioase orientale, însă această propagandă a fost condiționată din punct de vedere social. Adresând-o lui Asinius Pollio, consul în 40, unul din inițiatorii înțelegerii dintre Antonius și Octavian, Vergiliu exprimă dorințele concetățenilor săi de pace și pămînt, de belșug. Ceva analog se găsește și în epoca a 10-a a lui Horațiu, scrisă tot în anul 40. Terminii *pax, pietas, tides* (cf. *pius Aeneas*) apar des în literatură și fac parte din lozincile obișnuite ale clasei posedante în dorința de a păstra sistemul sclavagist.

După ce citează o serie întreagă de cercetări sovietice, autorul arată că trecerea spre cezarism nu este o revoluție, ci o încercare a clasei posedante de a ieși din criza sistemului sclavagist, o reacțiune împotriva ieșirilor plebei romane, ale sclavilor și în genere împotriva păturilor de jos ale populației, care au ca scop o schimbare radicală a relațiilor sociale existente. „Dictatura militară constituie cea mai bună formă de concentrare a puterii politice pentru a conserva poziția clasei dominante a proprietarilor de sclavi împotriva ieșirilor revoluționare ale sclavilor și țărănimii (citată din *Mișulin, Răscoala lui Spartacus*, Moscova, 1936, p. 191). Dictatura militară consolidează statul roman și contribuie la transformarea lui într'un stat sclavagist unitar. Premisele monarhiei apar de pe timpul lui Sulla, planul este făcut de Cezar, urmează apoi 14 ani de războaie civile și, în sfîrșit, Octavian realizează acest obiectiv.

În partea a doua, intitulată *Principatul lui August* (pp. 307—604), autorul analizează societatea romană din timpul domniei lui August

sub toate aspectele. Un capitol foarte interesant se ocupă cu politica socială. „Întărirea sistemului sclavagist și înăbușirea cu forța a războaielor de sclavi au fost principalele sarcini ale statului roman din epoca lui August” (p. 417). Diferitele legiuri și în special, cele privitoare la căsătorie și ocrotirea familiei se află în strinsă legătură cu aceste sarcini. Proprietatea funciara, slăbită și îramităată în timpul războaielor civile, este întărită și ocrotită. August se sprijina nu numai rind pe cavaleri, deoarece ordinul senatorial, orgolios și cu veleități de independență, îndreptat spre trecut, nu se poate împăca cu dictatura militară. Din rindurile cavalerilor se formează o pătură de slujbași, care vă rămănea mult timp principalul suport al imperiului. Fața de plebe August duce o politică fermă de izolare: prin jocuri, distribuții de grâu, constituirea de colegii religioase și fără scop politic, el caută să previe orice leșire posibilă a plebeilor împotriva orinduirilor existente.

Iată cum este caracterizată pe scurt economia din timpul lui August: „Fără îndoială că, în toate părțile imperiului, era în vigoare economia sclavagistă, dar nu trebuie să uităm deosebirile locale și specifice. Comerțul și industria se dezvoltă, anumite ținuturi se specializează în producția unor mărfuri determinate. Economia de bază e cea naturală. Centrele de meșteșugari și de comerț sunt mici însă în mijlocul unor spații întinse unde predomină economia naturală. Schimbul împărășează cu precădere ținuturile riverane, pătrunde pînă la periferie, dar nu poate uni toate popoarele care intra în constituția imperiului. Unelele rămîn primitive, nivelul producției este extrem de scăzut, iar munca sclavilor îngrădește creșterea lorșilor productive” (p. 505).

Un însemnat număr de pagini este dedicat literaturii și artelor. După ce dă definiția clasicismului („proporția armonioasă a formelor și idealizarea trăsăturilor individuale” (p. 593), autorul arată că arta din timpul lui August este clasică, dar nu realistă, și asta din cauza lipsei

de libertate a artistului și a numeroaselor îngrădiri care i se pun în cale: „Trecerea spre imperiu exprima consolidarea claselor stăpînitoare din diferitele părți ale vastului stat roman. Era, cum am încercat să arătăm, un proces provocat de o necesitate obiectivă, care și-a găsit reflexul în artă. Rolul lui August se reducea la folosirea acestei arte în scopuri politice, de aceea controlul *princeps*-ului și a celor apropiați de el se întindea, se vede, nu numai asupra subiectelor, ci și asupra stilului operel. Clasicismul, monumentalitatea corespundea mai bine idealului August, decît realismul roman sau imaginile convenționale elenistice” (p. 596).

În concluzie (pp. 605-608) se spune, între altele, că principatul e rezultatul luptei de clasă și al războaielor civile. El reprezintă o anumită etapă în dezvoltarea cezarismului roman. August se sprijină pe armată și pe diferite păături ale societății sclavagiste, în special proprietarii de sclavi. *Pax romana* înseamnă întărirea sclavagismului. Principatul oscilează între aristocrație, cavaleri, plebe, nobilimea din municipii și proprietarii de sclavi din provincii. El nu e rezultatul unei revoluții, ci reprezintă o reacțiune împotriva mișcărilor revoluționare ale sclavilor și plebelor. Politiceste, principatul este un pas îndarat în comparație cu orinduirile republicane. Dar pe de altă parte, el întărește clasele posedante și favorizează trecerea dela sistemul statului-orăș la sistemul monarhiei mondiale. Republica nu putea face față cu succes sarcinilor puse de administrarea unui stat atât de întins. În interiorul claselor posedante are loc o însemnată regrupare a forșelor. Nobilimea municipală și provincială începe să joace un rol propriu. Literatura și arta nu se dezvoltă deajuns. Cu toată bogăția și strălucirea materială nu întâlnim idei profunde și nici poziții principiale noi.

Cartea lui Mașchin se citește cu mult interes și plăcere. Autorul pleacă de pe o poziție principială precisă și sigură, utilizează tot ma-

terialul literar, epigrafic și numismatic, combate cu o rară pregătire științifică și ideologică pozițiile false ale științei burgheze și îmbrățișează totalitatea procesului istoric din e-

poca studiată. Competența autorului, nivelul său înalt științific, stilul, tehnica grafică, ilustrațiile, trimiterile precise, fac din această carte o glorie a științei sovietice.

A. D. DMITREV, *Răscoala Vizigoților la Dunăre și revoluția sclavilor*.

Vestnic drevnei istorii, 1950, nr. 1, pp. 66—80.

Răscoala Vizigoților pe Dunăre din anul 376 a avut o imensă însemnătate pentru soarta imperiului roman. Ea a produs o breșă serioasă la granițele dela nord și a îndemnat forțele revoluționare din interior să ducă apoi un război îndelungat și necruțător împotriva jugului roman.

Istoricii burghezi tratează de obicei aceste evenimente drept simplă revoltă militară a goților germani. Ei se sprijinesc pe cunoscutul pasajiu din Ammianus Marcellinus (XXXI, 6, 5, 6), deși nu tăgăduiesc că în ajutorul goților au alergat și sclavii și coloniile locale. În chipul acestei științe burgheze n'a fost în stare să explice dece răscoala a luat o extindere atât de mare în spațiu și dece s'a luptat pretutindeni cu atâta îndârjire.

O analiză mai amănunțită și mai atentă a izvoarelor îngăduie să se a jungă la concluzia că nu este vorba de o revoltă oarecare, locală și restrânsă, ci de o răscoală generală în masă împotriva stăpânilor de sclavi, cu un caracter revoluționar. Ea era rezultatul exploziei spontane a nemulțumirilor populare aflate sub exploatarea stăpânilor de sclavi, dând semnalul pentru intrarea în luptă a sclavilor și colonilor din provinciile dunărene.

Evenimentele s'au petrecut în anii 376—378. Starea generală în imperiu era dezastruoasă, antagonismele de clasă foarte pronunțate. De o parte proprietate mare și privilegiu, de altă subjugare, sărăcie și depopulare. Pentru a scăpa de exploatarea mulți Romani erau nevoiți să se refugieze la barbari. Incasarea impozitelor se făcea cu multă asprime, foametea produce ravagii, iar seceta împingea uneori până la exasperare aceste calamități cu caracter cronic.

De aceea mizeria și nemulțumirea generală îndemnau pe mulți să ia drumul codrului și să devină „tălhari” (*latrones*). Ei atacau drumurile și luau ce puteau lua dela cei ce aveau, adică dela exploatatori. Izvoarele istorice, și în special scriitorii ca Ambrosius, Grigorie din Nysa, Vasile din Capadocia, Asterios, Libanius, Ammianus Marcellinus, Synesios, Zosim, etc., sunt pline de aluzii privitoare la situația tragică a imperiului în secolul IV și ne înfățișează un tablou foarte întunecat. O scriere anonimă intitulată *De rebus bellicis*, compusă între 366—376, arată că treburile din launtru mergeau prost, că se falsifica moneda și că incasatorii de biruri erau cruzi. Soldații se purtau rău cu țărani, întocmai ca niște dușmani. De aceea revolta fierbea și aștepta numai primul prilej pentru a izbucni la suprafață.

În anul 365 Procopios pornește o răscoală împotriva împăratului Valens. Acesta institue imediat un regim de teroare în Tracia, incredințând apărarea socrului său Petronius, care tale și spânzură. Dar în jurul răscolatului se strâng forțele locale: barbari, coloni, sclavi, etc. Zosim (IV, 7, 1—2) spune că barbarii erau numeroși (πληθὺς βαρβάρων) și că mulți din ei veneau de peste Dunăre, adică din ținuturile noastre: „Cu dânsul s'au unit detașamente romane precum și mulți barbari... El trimise numaidecît pe cițiva însoțitori la cirmuitorul scitilor care trăiesc de cealaltă parte a Istrului. Aceștia i-au dat ajutor zece mii de bărbați luptători. Apoi începură să se strângă și alte populații barbare cu gînd să ia parte la luptă”.

Răscoala ne apare deci ca o luptă de eliberare împotriva stăpînirii

romane, avind răsuneț și în Asia. Ea este răpusă un an mai târziu, în 366. „Uzurpatorul” Procopius este legat de virfurile a doi copaci aplecați plină la pământ și despicat în bucăți. Dar nemulțumirile continuă și preselunea barbarilor se accentuează. În anul 376 revolta izbucnește din nou cu furie la indemnul Goților stabiliți înăuntrul granițelor imperiului. Goții erau în număr de zece plină la cincisprezece mii și primiseră pământ în Moesia în calitate de coloni. Nemulțumiți și exploatați, ei nu mai putură suporta regimul roman și se revoltară, atrăgând în luptă populațiile locale sărăcite. Răscoala avea deci un caracter spontan, fiind o luptă în masă împotriva proprietarilor de sclavi. Ea s'a răspândit repede în Moesia și în Tracia și s'a bucurat de concursul populațiilor barbare și autohtone, a coloniilor, sclavilor, soldaților romani, lucrătorilor din minele de aur din Tracia, etc. Proprietarii de sclavi romani extrăgeau aur din mine sau nisipul riurilor, în munții Pangel, la Philippi, în muntele Bermion și în riul Hebru. Minerii pricepuți și, să zicem așa, muncitorii calificați, erau în special Bessii din munții Rodopi. Izvoarele îl prezintă drept rătăcitorii (*wagantes*) și puținii dispuși să-și plece capul sub jugul robiei. Ei au dat un concurs efectiv răscoalei. Așadar, revolta cuprindea Goți, sclavi, coloni, minerii, soldații romani, barbarii, adică oameni simpli, împinși de dorința de a pune capăt exploatații. Ea însemna lupta de clasă dusă la extrem, fiind o răscoală a exploataților împotriva exploataților. În lupta dela Salici un însemnat număr de soldați romani trecu de partea răsculaților. Lupta dela Adrianopole din 378 a desăvârșit apoi catastrofa. Istoriografia burgheză ignorează rezistența populațiilor exploatare din interiorul granițelor, de aceea ea nu-și poate explica grandiloasa catastrofă a romanilor la Adrianopole, care, după cum se știe, pentru puterea militară romană a însemnat începutul sfârșitului.

În sfera ideologică, și anume în domeniul religios, lupta de eliberare a popoarelor traco-illyre își găsește expresia în mișcarea ariană

„Dogmele, spune Marx (*Opere*, I, 1928, ed. rusă, p. 206), erau probleme de stat”. Este interesant de reținut că în ținuturile dunărene arianismul se răspândise încă din timpul împăratului Constantin, adică în prima jumătate a sec. IV. Goții erau și ei arieni. Ambrosius din Milano numește pe arienii din Balcani dușmanii statului (*De fide*, II, 16,140 = *Mirne* XVI, p. 589, scrisă în anul 378). Persecutați și amenințați, mulți episcopi arieni erau nevoiți să se refugieze la dușmanii imperiului — la goți.

În anul 379 împăratul Theodosius I începu un război îndelung de potolire și exterminare a mișcărilor de eliberare din Balcani. Acest război a fost purtat atât împotriva Goților, Alanilor, Hunilor și Sarmatilor cât și împotriva populației autohtone traco-illyre. Lupta împotriva barbarilor dela nord de Dunăre s'a terminat repede cu succes, dar cea dusă împotriva populațiilor autohtone dela sud a cerut eforturi mari și îndelungate. Mișcarea de partizani se răspândea tot mai mult. Împăratul Theodosius s'a văzut nevoit în anul 381 să dea o lege prin care îngăduia oricărei persoane să ucidă pe partizani (*Cod. Theod.* IX, 14, 2). Cu toate aceste măsuri partizanii au reușit să se mențină încă multă vreme în Macedonia, Tesalia, Tracia și Moesia, chiar după ce împăratul reușise să încheie pace cu goții în anul 382. În anul 383 împăratul Theodosius, în luptă cu acești răsculați, a fost nevoit să revie asupra unor măsuri mai vechi împotriva tănuitorilor de partizani (*qui latrones vel altis criminibus reos occultaverint*). Procuratorii care ar fi acordat azil în ținuturile lor acestor *latrones* urmau să fie arși de vii (*Cod. Theod.* IX, 29, 2). Se ducea așadar o luptă atât împotriva dușmanului din afară cât și împotriva „dușmanului” dinăuntru. Barbarii despre care vorbește cronicarul Zosim (IV, 48—49) sunt de fapt autohtoni care se ridică împotriva stăpînirii romane. Toți acești *latrones* reprezintă pentru stat un pericol în sensul că ei duc o luptă de eliberare împotriva jugului impus de stăpînii de sclavi dela Roma.

Prof. P. N. TARCOV, *Contribuție la istoria relațiilor internaționale în lumea antică.*

Vestnic drevnei istorii 1950, nr. 2, pp. 28—36.

Nu este vorba de relații diplomatice, ci de relații de tot felul dintre popoarele vechi, începând din mileniul al treilea și pînă la sfîrșitul republicii romane. Autorul pornește dela principiul dialectic că „este cu desăvîrsire exclus să putem da o explicație justă a mersului procesului istoric dacă îl construiem numai pe materialele fiecărei țări luate în parte fără să ținem socoteală de situația internațională” (p. 34). El arată că istoricii burghezi au neglijat acest principiu și de aceea au emis păreri greșite care trebuie acum înlăturate. Prelucrarea materialului istoric pe o nouă bază poate duce la deslegarea multor probleme întunecate.

Nu sunt încă destul de lămurite pentru noi caracterele despotismelor orientale în lupta lor pentru sferele de influență, în special rolul Asiriei în lupta dintre Egipteni și Hititi sau creșterea independentei ei în raport cu Babilonul. Lipsesc apoi cercetări asupra rolului jucat de popoarele din actualul spațiu geografic al U.R.S.S. în această întrecere. Asirienii au fost nevoiți să ducă o luptă îndelungată cu Urartu pe la anul 1000 și numai după ce și-au asigurat granițele dela nord au putut întemeia un stat puternic în sec. VIII—VII. Nu se știe bine cum a fost delimitată sfera de interese între Asiria, medopersi, Egipt sau ce relații au existat între Egipt și lumea egeeană. Ce rol au jucat Cimerienii și Scitii?

Autorul regretă că rolul triburilor și popoarelor de pe teritoriul U.R.S.S. a fost neglijat sau ignorat, tocmai pentru că istoricii cercetează izolat evenimentele, nu le pun în legătură unele cu altele, și ocupându-se de particular scapă din vedere generalul. El citează cunoscutele cuvinte din raportul Stalin — Jdanov — Chirov din 1934 cu privire la modul cum trebuie scris un manual pentru școală: „Avem nevoie de un astfel de manual de istoria U.R.S.S. în care istoria popoarelor U.R.S.S. să nu fie ruptă de istoria general-europeană și, în genere, de istoria mondială”.

Perioada creto-miceniiană și homerică ar fi mai deplin luminată dacă s'ar cunoaște relațiile lumii grecești cu nordul și influențele reciproce, arătîndu-se în mod mai complet care a fost rolul Scitilor în mersul evenimentelor. De obicei istoricii își grupează materialul în jurul Greciei și Romei și trec ușor peste restul lumii sau îl neglijează pur și simplu. Acest „elenocentrism” (sau „romanocentrism”) a dăunat mult cunoașterii științifice a procesului istoric și el trebuie să fie înlăturat.

Scitii au jucat un rol foarte important încă din timpurile cele mai vechi, dovadă miticii argonauți și „lănă de aur”. Din Pont se putea aduce grâu, pește, piei și lînă. Colonistii greci au găsit aici ospitalitate a sec. I e. n. Numărul sclavilor Scitilor nu se deosebea mult de acela al Grecilor și Persilor. Ei erau în stadiul descompunerii orînduirii gentilice sau tribale și a desvoltării democrației militare (cf. la Greci, perioada homerică). Scitii au dus o politică independentă care a influențat mersul evenimentelor mondiale. Marsul nereușit al lui Darius din 513 a avut o consecință imensă asupra desvoltării istorice. Victoria Scitilor împotriva Persilor lui Darius a fost semnalul pentru răscoala Grecilor din Asia Mică și a marcat începutul sfîrșitului pentru cea mai redutabilă putere despotică din antichitate. În secolele următoare Scitii au continuat să joace un rol însemnat în relațiile internaționale. Un rege scit (Atius) din sec. IV declara trimișilor din Bizanț următoarele: „Nu-mi vătămăți cîștigurile pentru ca să nu fiu nevoit să-mi adăp lepele în apele voastre”.

Epoca elenismului este prezentată de știința burgheză în mod greșit ca o epocă de anarhie și descompunere. În realitate lupta de clasă se întărește și aspirațiile spre libertate devin mai frecvente. Sistemul sclavagist de acolo este zguduit din temelii și mișcările masselor iau avînt. Istoricii burghezi, începînd cu Mommsen și continuînd cu Droysen, Frank, Walbank, nu văd în Grecia

din secolele III—II decît anarhie și descompunere. Ei preamăresc pe Romani care vin și introduc aici „ordinea”. Preamărind „forțele ordinii”, acești istorici nu fac decît să reflecte în operele lor tendințele de acaparare și de expansiune ale imperialiștilor moderni. Aceste concepții trebuie revizuite. Roma a învins nu atît prin destoinicia comandanților, priceperea senatorilor și vitejia soldaților ei, cît din cauza unor împrejurări specifice. Mai întîi succesele peleb romane în lupta de clasă din interior au ușurat succesele din afară. Apoi clasa conducătoare din țările dușmane în lupta ei aprigă și fără șanse de reușită a găsit aliați firești în posesorii de sclavi dela Roma și a înlesnit astfel victoria acestora. Astfel, de pildă, răscoala mercenarilor din Cartagina din anii 241—238 împotriva oli-

garhilor cartaginezi a slăbit puterea acestei cetăți mai mult decît 20 de ani de luptă cu Roma. Cartagina a căzut nu atît din cauza vitejiei soldaților romani, cît mai ales din motivul că sistemul ei social era mai slab, mai plin de contradicții decît cel roman. Victoriile romane în Mediterana au pus pentru un scurt timp capăt mișcărilor populare revoluționare. De fapt, însă, era numai o ieșire temporară din criza sclavagismului. Centrul acestuia s'a mutat mai spre Vest, în Italia. În orbita lui au fost atrase noi mase de sclavi din Grecia, din Asia și din Nord. Distrugând Grecia și aspirațiile ei spre libertate (exemplul lui Nabis din Sparta), Romanii n'au făcut decît să pregătească la ei acasă răscoalele de sclavi din Sicilia și luptele civile dela sfîrșitul republicii.

E. M. STAERMAN, *Colegii și familii de sclavi în perioada Imperiului.*

Vestnic drevnei istorii 1950, nr. 3, pp. 71—85.

Autorul trece în revistă principalii autori din sec. I—II și materialul epigrafic. El observă că cercetările de pînă acum au pus accentul pe influența ideologică a stoicismului și creștinismului asupra dezvoltării familiei, pe cînd în realitate drumul este invers: el trebuie să plece dela condițiile sociale și economice.

Modul de producție sclavagist face o cotitură decisivă în a doua jumătate a sec. I e. n. Numărul sclavilor începe să scadă, valoarea lor deosește. Istoricii burghezi explică acest fenomen prin lipsa razboaielor de cucerire și de jaf. Autorul găsește explicația insuficientă și încearcă să descopere cauzele crizei în factorii interni ai modului de producție din acel timp. El observă pe bună dreptate că războaiele victorioase purtate de Traian n'au adus nicio îmbunătățire, ceea ce înseamnă că neajunsurile se aflau în altă parte. Sclavul devenea tot mai puțin rentabil, în schimb din ce în ce mai primejdios pentru stăpîn. În raport cu tehnica existentă mărirea numărului de sclavi era imposibilă. Perfecționări tehnice în condițiile muncii servile erau greu de obținut. De aceea se încerca pretutindeni o

ieșire din acest impas și dovezi evidente sunt apariția colonatului în munca agricolă și înmulțirea meseriașilor liberi la orașe.

Reprezentanții clasei posedante încearcă să micșoreze efectele crizei pe cale ideologică. Atît stoicismul cît și creștinismul nu fac decît să creze condiții mai ușoare pentru sclav cu scopul evident de a perpetua exploatarea lui. Toți pledează pentru o pace socială, adică în fond pentru menținerea modului de producție existent.

Evoluția a dus la transformări în interiorul familiei. De altfel era nevoie să se găsească o formă de organizare a maselor de sclavi particulari sau publici. Seneca (*De clementia*, I, 13) crede că nu există o mare deosebire între omul liber și sclav: primul este supus împăratului, al doilea șefului de familie. Primul face parte dintr'o republică mai întinsă (statul), al doilea din una mai limitată (familia).

Forma de organizare a fost găsită în colegii în interiorul familiei sau în colegii publice. Ele aveau un caracter profesional sau religios și funerar. În primul caz, sclavii erau organizați în decurii în legătură cu

procesul de producție, începînd din sec. I, sub August. În sec. III colegiile joacă un rol important în economia de stat. Cuvintele *collegium* și *familia* ajung aproape sinonime. Unitatea economică se mărește, domeniul și sclavii unui stăpîn formează un tot unitar social și economic. El poartă numele de *saltus*, avînd un caracter exteritorial și cuprinzînd în germene un anumit număr de trăsături comune unității economice feudale de mai târziu.

Iată concluziile autorului: „În timpul imperiului familia suferă schimbări importante în comparație cu familia republicană. Teama stăpînilor de sclavi, nerentabilitatea crescînd a muncii servile, o oarecare emancipare economică și ideologică a sclavilor sîlesc clasele posedante să caute noi căi pentru a abate pe sclavi dela încercările lor de împotrivire activă și cu forța. În gospodăriile mari, aceste republici în miniatură cuprind în ele în mod treptat toate persoanele care se află în dependența șefului lor, ceea ce ușurează apariția și dezvoltarea *saltus*-urilor exteritoriale.

În gospodăriile mici sclavii rup în mod treptat legăturile cu familia și se amestecă cu cetățenii liberi, aducînd în organizațiile acestora și ceva din propria lor ideologie și împrumutînd mult dela ei. Acest fapt a ușurat colaborarea și leșirile comune ale sclavilor și cetățenilor liberi în mișcărilor care au început la sfîrșitul sec. II.

În toate aceste cazuri putem observa unitatea metodelor politice a clasei stăpînitoare romane față de păturile subjugate și supuse ale populației, începînd cu provincialii și sfîrșind cu sclavii. Din ele se mai vede cum aceste metode au dus de multe ori la rezultate neașteptate și au suferit un eșec sub influența dezvoltării crizei societății sclavagiste. În sfîrșit, ele arată toată subrezența afirmațiilor învățaților burghezi cu privire la anumite idei pur umanitare în dirijarea acțiunilor stăpînitorilor de sclavi, cînd în realitate, apariția și răspîndirea acestor idei a fost doar reflectarea uneia din încercările de a asigura supunerea sclavilor față de stăpîn și a cetățenilor liberi față de împărat” (p. 85).

O. V. CUDRIA VŢE V. *Invazia Costobocilor în provinciile balcanice ale Imperiului roman.*

Vestnic drevnei istorii 1950, nr. 3, pp. 56—70.

Autorul descrie mai întîi contradicțiile din imperiul roman din sec. II. Ele devin din ce în ce mai puternice sub împăratul Marc Aurel și duc apoi la marea criză din sec. III. În cercetarea de față este pusă mereu în lumină legătura dintre năvălirile barbarilor și mișcările păturilor subjugate din interior. Autorul spune: „Cercetările istoricilor sovietici au arătat că barbarii și păturile de jos ale populației provinciale dinlăuntru imperiului erau aliați firești în lupta împotriva stăpînirii romane” (p. 57).

Se trece apoi la analiza documentelor din care sunt desprinse concluziile următoare:

Costobocii locuiau în două grupuri, unul la Nord de Carpați (Ptolomeu, *Geografia* III 5, 9), alții la Sud de acești munți, în Nordul Daciei (*ibid.* III, 8, 3). Împinși dinspre nord de Goți ei s'au pus în mișcare spre Sud, au pătruns în Dacia de Nord est, și

au întărit forțele și de aici au trecut apoi peste Dunăre în Dobrogea. O inscripție găsită la Adamclisi (C I L III, supl. 4, 14214) cu indicația „ucis de Costoboci” este o dovadă că ei au trecut pe aici. În continuare, profitînd de faptul că imperiul era slab apărât, Costobocii s'au îndreptat spre Sud, au trecut munții Haemus în Tracia, iar de aici peste Macedonia, Tesalia, Achaia, Focida și Beotia au pătruns în Atica unde au distrus templul mistericilor din Eleusis. Un cetățean mai curajos din orașul Elatea, anume Mnesibil, a organizat în grabă forțele locale și lovind pe Costoboci a căzut în luptă (Pausanias X 34, 5). Costobocii au fost siliți să se întoarcă în patrie, probabil pe acelaș drum. Evenimentele s'au petrecut, după părerea autorului, în anul 170. Data este dedusă în special din inscripția CIL VI 4, 2, 31856, de unde rezultă că năvăla Costobocilor a avut loc

imalitate de anul 179. Autorul crede că anulul 170 a putut fi cel mai prielnic pentru el prin faptul că, după înfrângerea lui Claudius Fronto, armatele romane au fost nevoite să se concentreze în Dacia și au lăsat descoperit frontul dinspre Dobrogea, deschizând astfel drumul invaziei de la Nord.

În privința apartenenței etnice, autorul crede că Costobocii sunt triburile celto-trace înrudite de aproape cu Traco-Dacii. Înrudirea cu Sarmacii pare mai puțin probabilă. Costobocii erau probabil nomazi și se găseau în stadiul descompunerii orînduirii primitive comuniste, cînd începuse să se formeze o aristocrație războinică. Poate tocmai această împrejurare i-a îndemnat la cuceriri

și aventuri războinice. După întoarcerea din Sudul Dunării, ei au fost zdrobiți de Astingi, un trib vandal (Dio Cassius LXXI, 12, 1). Lupta s'a dat probabil pe la începutul anului 171. Rămășițele Costobocilor au fost aruncate dincolo de Carpați.

Invazia Costobocilor rămîne semnificativă prin faptul că reprezintă primul act din grandioasa dramă a năvălirilor barbare și a descompunerii imperiului roman. Ea este o dovadă că pînă și provinciile îndepărtate de granița ca Achaia și Atica puteau cădea ușor pradă din primul moment.

Invazia a dat apoi la iveală slăbiciunea imperiului și stadiul avansat al contradicțiilor orînduirii sale sociale.

I. A. LENTMAN, *Tirgul de sclavi din Delos*.
Vestnic drevnei istorii, 1950, nr. 1, pp. 53—85.

Importanța economică a insulei Delos se afirmă în a doua jumătate a secolului II î. e. n., în special după distrugerea Corintului și cucerirea provinciilor din Asia. Pînă la anul 166 viața economică a Delosului e ciuit: se poate de modestă, desfășurîndu-se aproape exclusiv în jurul templului lui Apollo. Portul nu joacă niciun rol. După 166 apare aici un trafic foarte dezvoltat. Portul se anihilează și devine puternic, se poate spune, și centru comercial de importanță mondială. Această înflorire ține: aproximativ 50 de ani. Năvălirea soldaților lui Mitridate în anul 699 pune capăt dezvoltării comerciale a insulei Delos. Cum se explică această excepțională înflorire? Cum se face că o mică insulă cu o întindere de numai 5 km p., aproape sterilă, fără bogății naturale, ajunge un punct central al comerțului mediteranean din acel timp?

Știința burgheză răspunde: cauza a fost comerțul dezvoltat, adică circulația foarte vie de mărfuri, care erau nevoite să treacă prin acest punct. Acest lucru nu este adevărat.

Marx a arătat că dezvoltarea capitalului comercial în sistemele sociale precapitaliste stă în raport invers cu dezvoltarea economică generală a societății. Cînd domină în mod preoccumpăntor, capitalul comercial înfrățisează un sistem de jaf și de ex-

ploatare. De aceea dezvoltarea lui la popoarele din lumea veche e în legătură nemijlocită cu jaful înfrățit cu forța, cu războiul pe mare, cu răpirea sclavilor, cu subjugarea coloniilor; așa a fost la Cartagina, la Roma și mai tîrziu la venețieni, portughezi, olandezi. Așadar, atunci cînd știința burgheză atribuie înflorirea Delosului dezvoltării capitalului comercial, independent de alți factori, ea modernizează, adică operează cu categorii moderne, capitaliste. Astfel Homolle (*Les Romains à Délos*, în *Bull. Corr. Hell.* VIII, pp. 75-76) ne vorbește de bănci, case de comerț, capitaliști, credit, societăți de transport, comisionari, etc. Ziebarth (*Beiträge zur Geschichte des Seeraubus u. Seehandels im alten Griechenland*, 1929, p. 87 ș. u.) folosește termeni ca bănci, agio, al pari, wechsel, expeditor. F. Durrbach (*Choix d'inscriptions de Délos*, 1921-1923, p. 87 ș. u.) afirmă că Delosul voia să ducă „o politică mondială, de echilibru strategic și de comerț liber”. Dar putem noi vorbi astfel despre o insulă mică de numai 5 km întindere? Știința burgheză exagerează apoi volumul comercial și rolul politic al capitalului comercial din antichitate, face ipoteze gratuite asupra volumului comercial al Delosului, care ar începe din vremuri străvechi, nu ține seama de caracte-

rul specific al comerțului antic. În vâtașii burghezi au balansat între două extreme: unii au văzut în antichitate un capitalism pe măsura celui modern (Mommsen, Ed. Meyer, etc.), alții au negat până și existența unui comerț mai dezvoltat, oprindu-se la teoria oikosului, a economiei casnice închise (Bücher, Hasebroeck, etc.). Ambele puncte de vedere sunt greșite, de oarece procesul istoric este modernizat, fiind privit prin prisma capitalismului modern.

Marxiștii nu neagă importanța comerțului antic și nici dezvoltarea puternică a comerțului din Delos (puternic, se înțelege, în raport cu nivelul antic). Ei doresc însă să reție un lucru și anume: singularitatea, particularitatea comerțului vechi, rolul specific al comerțului de atunci. În condițiile societății sclavagiste comerțul a jucat un rol subordonat, nu numai în comparație cu capitalismul, dar și cu epoca feudală. Lenin în lecția „Despre stat” spune că societatea iobagă a fost pretutindeni mai complexă decît societatea sclavagistă. În ea a existat un element mai puternic de dezvoltare a comerțului, industriei, ceea ce a dus la capitalism. Marx în volumul I al *Capitalului* (Buc., Ed. P.M.R., ed. 2, 1948, p. 105) arată că: „În modulele de producție ale Asiei vechi, ale antichității, etc., transformarea produsului în marfă, și deci existența oamenilor ca producători de mărfuri, joacă un rol subordonat, care devine însă cu atît mai important, cu cît comunitățile intră mai mult în stadiul dispariției lor. Popoare propriu zise de negustori nu există decît în intermundiile lumii vechi, ca zeii lui epicur”.

Cînd analizăm deci comerțul antic, trebuie să ținem seama neapărat de specificul său, de legătura nemijlocită cu jaful asuprașitor, cu pirateria, cu răpirea sclavilor. Sub acest aspect urmează să fie cercetat și comerțul din Delos.

Numeroase documente vechi atestă importanța comercială a insulei Delos. Un obiect foarte important al acestui comerț sunt sclavii. Strabon ne spune că piraiții din Cilicia fac aici afaceri importante. Insula poate „desface” zilnic zeci de mii de sclavi. Romanii se îmbogățesc, piraiții sunt înțeleși cu ei, precum și cu regii din

Cipru și Egipt. Așadar, cauzele înfloririi insulei Delos nu sînt atît afacerile și comerțul de tranzit cu cereale, cît apariția în orient a unui nou factor economic — Italia. Declaraarea Delos-ului ca port liber în 166, decăderea Rhodos-ului și mai ales distrugerea Corintului în 146 au adus insula Delos în centrul mișcării comerciale din acel timp. Obiectele de comerț trebuiau să fie în primul rînd cele dorite de proaspeții latifundiari din Italia, adică sclavi. Prefacerea fundamentală a economiei italiene în sec. II-I, creșterea latifundiilor, decăderea agriculturii micî, trecerea spre sclavajul în masă — toate acestea au determinat schimbări profunde și în răsăritul Mediteranei. Relațiile sclavagiste se dezvoltau, în Italia seseau mii de sclavi, fiecare victorie aducea noi victime. Totuși războaiele nu puteau umple nevoile latifundiilor italieni, mai ales cît între 146 și luptele cu Mitrîdate n'au mai fost ciocniri serioase în Orient. Nevoia de sclavi trebuia satisfăcută pe altă cale, adică prin comerțul liber. Acest rol și l-au luat asupra lor piraiții din Cilicia și Creta. Acești piraiți și-au dat în mod activ contribuția la formarea organismului economic al republicii romane, furnizând sclavi. Veriga de legătură dintre orient și Italia era marea tîrg de sclavi din Delos.

Există și cîteva inscripții care atestă comerțul cu sclavi, deși acești „comercianți” se fereșă să se dea un vîleag. Una din ele (IG, XI, 4, 1296 a) cuprinde un interesant blestem. „Oricine va scoate un sclav din Delos, cu voia sau fără voia sclavului, din locurile dedicate zeului sau dela stăpin, afurisit să fie și el însuși și casa lui”.

Între locuitorii din Delos și piraiți existau legături strînse. Premisele dezvoltării comerțului cu sclavi au fost următoarele: 1) dezvoltarea sclavajului în Italia; 2) creșterea pirateriei în Cilicia și Creta; 3) apariția a numeroși comercianți din Italia și orient în Delos. Toate acestea s'au întîmplat în special în a doua jumătate a secolului II î. e. n. Se înțelege, comerțul cu sclavi nu era singura branșă, ci numai branșă de bază a comerțului din Delos. Atitudinea Romei față de piraiți era una de compromis, de duplicitate. Jaful piraiților

adiucea latifundiilor marfa dorită, adică sclavi; pe de altă parte activitatea piratilor devenea periculoasă atunci cind cădeau pradă inșiși cetățenii romani. Romanii n'au luat măsurii energice împotriva piratilor decât abia după luptele cu Mitridate. Măi înainte, adică pină în preajma anului 150 î. e. n. ei i-au încurajat în mod activ, ceea ce a dus la înflorirea extraordinară și neașteptată a insulei Delos

Tăria piratilor din Cilicia se explică mai ales prin doi factori: 1) stăpînii politici din Cilicia, adică Seleucidii, n'au flotă de război; 2) Romanii nu dezvoltă propria lor forță navală din apele Asiei Mici. Astfel piratii cilicieni pot opera fără primejdie. Pe lângă acestea, Cilicia se pretează de minune pentru piraterie: e o regiune muntoasă, cu ascunzișuri minunate, cu tărături bine tăiate. Alături de acești factori naturali apare factorul hotărîtor de natură economică: latifundiarul italianii au nevoie de sclavi, cererea crește și dă un imbold irezistibil pirateriei. Delos-ul devine un punct de tranzit în drumul spre Italia, de aici cauza înfloririi sale neobișnuite timp de aproape jumătate de secol.

Sclavii au strins legături între ei.

Diodor din Sicilia (34, 2) și Orosius (V, 8, 4-5) pomenesc despre o răscoală a sclavilor din Delos. Tot în această perioadă de timp are loc răscoala lui Aristonicos, revoltele a mii de sclavi din minele Laurion din Atica, precum și revoltele din Sicilia și din alte ținuturi. În Delos sunt câteva sute de răsculați. Răsunetul răscoalei ajunge pină la Poseidonios care e izvorul lui Diodor.

Între 150-100 orientul e exploatat de publicani și cavaleri. Delos-ul e simbolul puterii și jugului roman. Preturindenii se întinde noaptea mizeriei și a robiei. Ura masselor din orient împotriva stăpînirii romane țese la iveală în intervenția energică a lui Mitridate. Cînd cuceresc Delos-ul, soldații lui Mitridate se răzbună cumplit, distrug totul și nu lasă piatră pe piatră din bogatul țîrg de sclavi de acolo. Ceea ce n'au făcut de ajuns acești soldați, au desăvirșit ceva mai tîrziu piratii. Astfel a luat sfîrșit celebrul țîrg din Delos, în anii 88 și 69.

Înflorirea insulei Delos între 146 și 88 a fost urmarea unui concurs de împrejurări care nu s'a mai repetat, o dovadă mai mult cît de strîns era legat comerțul antic de jaf, piraterie și goana după sclavi.

Prof. N. F. DERATAN I, *Lucretiana (Problemele studierii lui Lucrețiu)*.

Vestnic drevnei istorii, 1950, nr. 1, pp. 217—220.

Studiul istoriei materialismului antic are o mare însemnătate pentru noi modernii. De aceea Academia de Științe a Uniunii Sovietice, cu prilejul bimilenarului morții lui Lucrețiu, a editat în condiții excelente vol. I, Moscova 1946, 450 pp., vol. II, 1947, 697 pp.) opera poetului intitulată „Despre natura lucrurilor”. În această ediție sunt cercetate epoca apariției poemului, izvoarele sale, concepția despre lume, măiestria poetică, figurile mitologice, fizica, biologia. Totuși în ea n'au putut fi lămurite toate problemele și în special au rămas neatînse chestiunile locului ocupat de Lucrețiu în dezvoltarea literaturii filosofice antice (și mai ales romane) și poemul lui Lucrețiu ca verigă în dezvoltarea filosofiei și literaturii antice.

Pe noi ne interesează în primul

rînd locul ocupat de filosofia lui Lucrețiu în lupta dintre materialism și idealism, dintre curentele reprezentate de Democrit și de Platon. În privința aceasta ediția amintită cuprinde puține lucruri. Ar trebui să ne oprim mai mult la lupta lui Cicero împotriva epicurismului, dusă depe pozițiile idealiste ale școlii neoacademică, la soarta lui Lucrețiu și a epicurismului în epoca imperială, la lupta dintre epicurism și stoicism, la infiltrarea elementelor sale în filosofia elenică a lui Sextius, în filosofia lui Seneca, etc. Ar mai trebui văzut apoi ce legături există între Lucrețiu și autorii poemelor didactice intitulate (Περὶ φύσεως). În ele apar în mod clar tendința de poetizare, adică de folosire a elementelor poetice (epitete, comparații, figuri) pentru a convinge. La fel, ar fi ne-

cesar să se cerceteze mai de aproape relațiile dintre Lucrețiu și ambianța romană. Poemul era dedicat lui Memmius, fără îndoială o persoană reală. Procedeele era mai vechi și obișnuit. El a fost folosit și în literatura vechiului Egipt (cf. I. P. Gulia, *Aforistica didactică a vechiului Egipt*, Leningrad, 1941) și apoi în literaturile greacă și latină, începând cu Hesiod (Theognis, Alexandrinii, Caton) și sfârșind cu „Scrisoarea către Pisoni” a lui Horațiu.

Ar trebui cercetată mai adinc legătura dintre Lucrețiu și alexandrismul roman, în special în ceea ce privește dependența lui de monumentele artei figurative și, de pildă, tilcuirea etiologică a mitului despre Magna Mater din Frigia (II, 604-607; 640).

Nemenționată aproape a rămas și problema oratoriei lui Lucrețiu. Elementele retorice nu trebuiesc privite din punct de vedere formal. Poetul propagă filosofia materialistă a lui Epicur cu toată pasiunea și tot patetismul de care este capabil. Pentru a convinge el folosește toate mijloacele literare de care dispune: arhaisme, elemente populare, aliterații, etc. El caută să-și atragă cetitorul, să-l intereseze, să-l entuziasmeze, să-l ciștițe pentru materialism. De aici nevoia de a utiliza procedeele retorice. Astfel el atrage atenția cetitorului (*captatio benevolentiae*. I 50; I 921; II 66; IV 880; IV 912; VI 920) cu

prilejul abordării oricărui subiect mai deosebit. E un procedeu retoric foarte frecvent, pe care poetul l-a transmis apoi marelui său urmaș Vergiliu. Toate celelalte mijloace poetice duc la acelaș țel: să îndemne pe cetitor, să-l dispue pentru ascultare. să-l pasioneze. Poetul și oratorul se întînesc în una și aceeași persoană. Alte citeva procedee: insinuația, diatriba, parabola, amplificarea, descrierea, etc. „In genere, argumentarea lui Lucrețiu este adeseori emoțională, patetică și în aceasta se manifestă măestria sa retorică” (p. 220). Quintilian îl recomandă cu căldură, numindu-l *elegans* (Inst, or. X, 1, 87).

Procedeele oratorice se explică înainte de toate prin epoca furtunoasă în care a trăit poetul. Lupta de clasă era neînduplecată. Elocvența se răspindea și înflorea cu repeziciune, luind din ce în ce mai mult un caracter pasionat, patetic. Exemplul cel mai strălucit: Cicero. Nu cunoaștem bine viața lui Lucrețiu. Poate că măestria sa oratorică se explică și prin influența școlii retorice pe care a frecventat-o. În orice caz retorica a jucat un mare rol în epoca sa.

Chestiunea procedeelelor oratorice la Lucrețiu ține de problema generală a învățaturii sale. Ea nu trebuie pusă în chip formal și izolat, ci în legătură cu conținutul poemului și cu concepția despre lume a poetului filosof.

H. MIHAESCU